

УДК 373.5: 821.161.2

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Лілік О.О., к. пед. н., доцент,
докторант кафедри української мови і літератури
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Автор статті аналізує особливості здійснення міждисциплінарної інтеграції в професійній підготовці майбутніх учителів української літератури. Досліджує проблему визначення поняття інтеграції у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, описує рівні міжпредметної інтеграції. В основу авторської концепції покладено ідею, що для ефективного застосування міждисциплінарної інтеграції необхідно поєднати методологічний, теоретичний і практичний блоки, які утворюють системну цілісність. Автор обґрунтовує переваги використання запропонованої моделі міждисциплінарної інтеграції в процесі професійної підготовки майбутніх учителів-філологів до роботи з теоретико-літературними поняттями.

Ключові слова: *майбутні учителі української літератури, міждисциплінарна інтеграція, професійна підготовка, теоретико-літературні поняття.*

Автор статьи анализирует особенности осуществления междисциплинарной интеграции в профессиональной подготовке будущих учителей украинской литературы. Исследует проблему определения понятия интеграции в отечественной и зарубежной научной литературе, описывает уровни межпредметных интеграции. В основу авторской концепции положена идея, что для эффективного применения междисциплинарной интеграции необходимо совместить методологический, теоретический и практический блоки, которые образуют системную целостность. Автор обосновывает преимущества использования предложенной модели междисциплинарной интеграции в процессе профессиональной подготовки будущих учителей-филологов к работе с теоретико-литературными понятиями.

Ключевые слова: *будущие учителя украинской литературы, междисциплинарная интеграция, профессиональная подготовка, теоретико-литературные понятия.*

Lilik O.O. FEATURES OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF UKRAINIAN LITERATURE ON THE BASE OF INTERDISCIPLINARY INTEGRATION

The author analyzes the peculiarities of the implementation of interdisciplinary integration in the training of future teachers of Ukrainian literature. Lilik O.O. explores the problem of defining the concept of integration in domestic and foreign scientific literature, describes the levels of inter-subject integration. The author's conception is based on the idea that for the effective application of interdisciplinary integration it is necessary to combine the methodological, theoretical and practical blocks that form the system integrity. The author substantiates the advantages of using the proposed model of interdisciplinary integration in the process of training future teachers of philology to work with theoretical and literary concepts.

Key words: *future teachers of Ukrainian literature, interdisciplinary integration, professional training, literary-theoretical concepts.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. На сучасному етапі постає необхідність реформування системи середньої і вищої освіти відповідно до європейських стандартів на основі осмислення вітчизняного досвіду й використання світових традицій. Це актуалізує пошук і відбір змістового і процесуального компонентів професійної освіти майбутніх учителів української мови і літератури, оскільки процес реформування має бути спрямований на підвищення якості освіти, підготовку компетентних фахівців, здатних адекватно реагувати на вимоги суспільства. Однією з тенденцій сучасної освіти є інтеграція окремих предметів, установлення зв'язків між різними дисциплінами, що має забез-

печити системність і ґрунтовність набутих компетенцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема методологічного обґрунтування інтеграції перебуває в центрі уваги сучасних вітчизняних дослідників. На сьогодні в Україні сформувалася низка наукових напрямів із вивчення різних аспектів інтеграції, зокрема: О. Джулик досліджує системологічні аспекти інтеграції [3]); І. Зяюн визначив особливості інтеграційних процесів у вищій школі [5]); С. Гончаренко здійснив методологічне обґрунтування проблем інтеграції [2]); В. Моргун характеризує взаємозв'язок інтеграції та диференціації в освіті [7]); І. Козловська започаткувала дидактичну інтегратологію [6]. Окрім

того, дослідники вивчають особливості реалізації принципів міждисциплінарної інтеграції в професійній підготовці фахівців різних галузей. Результати аналізу наукової літератури свідчать, що проблема використання міждисциплінарної інтеграції як основи для професійної підготовки майбутніх учителів української літератури не знайшла відображення в сучасних педагогічних дослідженнях.

Постановка завдання. Метою запропонованої статті є визначення особливостей професійної підготовки майбутніх учителів української літератури в умовах міждисциплінарної інтеграції. Зазначена мета передбачає розв'язання низки завдань, як-от: дослідити проблему визначення поняття «інтеграція» в освіті; розглянути засадничі положення міждисциплінарної інтеграції в професійній підготовці майбутніх учителів української літератури; проаналізувати рівні міжпредметної інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан розвитку суспільства характеризується зростанням потоку інформації з різних сфер життя соціуму. Отже, постає необхідність упорядкування всієї інформації, що може здійснюватися шляхом інтеграції навчального матеріалу, метою якої стане мінімізація обсягу інформації, її упорядкування, систематизація.

Проблеми дослідження міждисциплінарної інтеграції в професійній освіті пов'язані, насамперед, із наявністю різних підходів до визначення поняття інтеграції у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. На основі аналізу філософських словників зазначимо, що термін «інтеграція» (з латині *integration* – відновлення, наповнення, від *inter* – цілий) визначається як: поєднання, взаємозв'язок елементів в єдине ціле; процес наближення і зв'язку наук, що відбувається разом із процесами диференціації; взаємодоповнення окремих диференційованих частин і функцій системи, організму в єдине ціле, що передбачає ускладнення і зміцнення зв'язків між ними.

Різновидом наукової інтеграції є педагогічна інтеграція, щодо якої в 1993 р. на сесії ЮНЕСКО було прийняте єдине визначення – органічний взаємозв'язок, взаємопроникнення, взаємовплив понять і теорій різних галузей знань, результатом якого є формування в студентів цілісного світогляду [1, с. 33]. У професійній педагогіці інтеграція обґрунтовується як процес і результат поєднання компонентів змісту освіти для отримання цілісних знань, умінь, навичок студентів за допомогою взаємозв'язку дисциплін, у результаті чого вони набувають нової якості [9, с. 186].

В енциклопедії професійної освіти подано таке визначення поняття «інтеграція сучасної науки»: «діалектично взаємопов'язаний із диференціацією процес взаємопроникнення структурних компонентів (наукової інформації, методології) різних галузей знань, що здійснюється на загальній соціально-гносеологічній і логіко-методологічній основі та супроводжується зростанням узагальненості і комплексності, ущільненості та організованості знань [11, с. 385]. Отже, в процесі інтеграції елементи утворюють цілісність не на основі їхньої функціонально-цільової подібності, а за принципом взаємодоповнення функціонування, на основі поглиблення і розвитку внутрішніх зв'язків. Інтегровані елементи не є простою сумою, оскільки інтеграція передбачає конвергенцію, комбінацію, синтез і врешті-решт – емерджентність як кінцевий результат, що полягає в появі нових якостей, невластивих наявним елементам.

Суттєві зміни характеру освіти на сучасному етапі, на думку В. Джумирко, зумовлюють використання в навчально-виховному процесі педагогічної інтеграції як найвищої форми прояву єдності цілей, принципів, змісту, форм організації процесу навчання і виховання. Її компонентами є дисципліни, науки, знання, які в умовах ВНЗ виступають у взаємозв'язку загальної і професійної освіти та реалізуються в міжпредметних, міжциклових і внутрішньопредметних зв'язках [4, с. 20]. Водночас будь-яка навчальна дисципліна є інтегрованою системою, компоненти якої слід розглядати як самостійні підсистеми, взаємодія яких утворює цілісну систему знань.

У контексті нашого дослідження педагогічна міждисциплінарна інтеграція розглядається як процес і результат поєднання структурних елементів змісту освіти для досягнення вищого рівня цілісності системи знань, умінь і навичок майбутніх учителів української літератури, формування цілісного наукового світогляду. Педагогічна інтеграція передбачає поєднання різних складників професійної освіти, управління ними з метою досягнення прогнозованих результатів.

Слід зазначити, що процеси інтеграції виникають як у межах уже наявної системи – в такому випадку вони сприяють підвищенню рівня її цілісності і організованості, так і в процесі виникнення нової системи з раніше не пов'язаних елементів. Складові частини інтегрованої системи мають різний рівень автономності. У процесі інтеграції кількість елементів та інтенсивність взаємозв'язків і взаємодій між ними можуть змінюватися.

Професійну освіту майбутніх учителів української літератури ми розглядаємо як уже сформовану систему, яка, проте, потребує перегляду й реформування відповідно до реалій сьогодення. Уважаємо, що концептуальним підґрунтям, на якому мають відбуватися трансформації, є міждисциплінарна інтеграція. С.У. Гончаренко вважав, що передумовою для її застосування є систематичне та цілеспрямоване використання міжпредметних зв'язків, яке сприятиме перебудові навчального процесу. Дослідник виокремив різні типи міждисциплінарних зв'язків, як-от: попередні (процес навчання будується на навчальному матеріалі, що вже відомий із попередніх дисциплін), супутні (під час розгляду проблемних питань залучається матеріал із суміжної дисципліни) та перспективні (знання, які студенти використовуватимуть, вивчаючи новий предмет у майбутньому) [2, с. 11].

Ю. Тюнников вважає, що інтегративні зв'язки необхідно класифікувати відповідно до домінуючої ознаки і виділяє такі типи інтеграції: предметна (формування цілісних уявлень про соціальну, природну і технічну сфери об'єктивної дійсності); понятійна (формування комплексних багатоконпонентних понять); світоглядна (поєднання сукупності наукових фактів, гіпотез, законів, теорій для формування єдиної картини світу); діяльнісна (сукупність різних видів діяльності, постановка і вирішення міжпредметних пізнавальних завдань); концептуальна (поєднання світоглядних, теоретичних і практичних елементів, які є основним регулятором поведінки у життєдіяльності) [10, с. 21].

У контексті підготовки майбутніх учителів української літератури ми розглядаємо педагогічну інтеграцію змісту освіти в трьох аспектах: інтеграція змісту навчання (рівень навчальних дисциплін (історико-літературних й теоретико-літературних, а також педагогічних і методичних) і навчального матеріалу); інтеграція способів діяльності (уміння й навички оперувати літературознавчими поняттями під час аналізу художнього твору, а окрім того, уміння й навички використовувати зазначені поняття на уроках української літератури, здатність навчити учнів оперувати цими поняттями); інтеграція ціннісно-світоглядних ставлень (рівень особистісного і професійного світогляду майбутніх учителів-словесників), результатом яких є засвоєні знання, уміння і навички, що є елементами інтегративної культури фахівця.

Узагальнюючи результати досліджень, зазначимо, що організація навчального

процесу на інтегрованій основі має такі переваги:

- інтегрований зміст навчання є інформаційно більш насиченим і спрямованим на формування в майбутніх учителів-словесників здатності мислити системно;

- інтегрований зміст навчання уможливує формування альтернативного мислення майбутніх учителів-філологів, що сприятиме об'єктивній оцінці фактів і пошуку принципово нових методів розв'язання поставлених завдань;

- організація навчально-виховного процесу на інтегрованій основі сприяє розвитку здатності виявляти загальне, усвідомлювати загальні тенденції й закономірності в різноманітних явищах і процесах;

- інтегроване навчання спрямоване на формування діалектичного мислення майбутніх учителів української літератури, яке дає змогу розв'язувати проблемні ситуації різного рівня складності;

- у процесі інтеграції образно-емоційного і логічного компонентів процесу навчання досягається цілісність сприйняття світу, залучення різних механізмів пізнавальної і науково-дослідницької діяльності;

- інтеграція різнохарактерного змісту сприяє формуванню ціннісного ставлення студентів-філологів до навчання, підвищенню рівня професійної мотивації.

Спираючись на вищезазначені положення, ми сформулювали концепцію дослідження, яка полягає в поетапному моделюванні системи професійної підготовки майбутніх учителів української літератури в умовах міждисциплінарної інтеграції відповідно до перспективних напрямів модернізації системи освіти на основі вітчизняних і світових стандартів.

Концептуальні засади дослідження об'єднують методологічний, теоретичний і практичний блоки. Методологічний відображає обґрунтування, взаємозв'язок та взаємодію наукових підходів до вивчення проблеми дослідження. У контексті нашого дослідження ми спираємося на такі методологічні підходи: компетентнісний, який застосовуватиметься з метою з'ясування закономірностей побудови і формування професійної освіти майбутніх учителів української літератури для формування фахової компетентності; аксіологічний – для впровадження в навчальний процес мотивації і ціннісних орієнтацій педагогічної діяльності як детермінантів процесу підготовки, що забезпечує активізацію мотиваційно-ціннісної сфери студентів-філологів; системний – для забезпечення єдності і цілісності всіх компонентів змісту та процесу професійної підготовки майбутніх учителів-філо-

логів; діяльнісний дасть змогу забезпечити необхідні умови поетапного входження майбутніх учителів-словесників у практичну діяльність і впровадження розроблених педагогічних умов для формування фахової компетентності.

Теоретичний блок має уможливити вивчення основних теоретичних понять, провідних теорій, ідей, науковий опис досліджуваного явища, його аналіз, узагальнення й синтез, а також дасть підстави для обґрунтування потреби в удосконаленні процесу професійної підготовки майбутніх учителів української літератури в умовах міждисциплінарної інтеграції. Практичний блок передбачатиме побудову моделі реалізації системи професійної підготовки майбутніх філологів в умовах міждисциплінарної інтеграції.

Побудова зазначеної моделі потребувала визначення провідних функцій міждисциплінарної інтеграції в професійній підготовці майбутніх учителів української літератури, як-от:

- організаційна – уможлиблює організацію цілісного заняття з предметів циклу професійної підготовки, що охоплює засвоєні знання з різних навчальних дисциплін (теорії та історії літератури, філософії, історії України, педагогіки, методик навчання, історії української і світової культури);

- мотиваційна – сприяє розвитку позитивного ставлення студентів-філологів до теоретичної і практичної підготовки, саморозвитку як особистості і професіонала;

- професійно зорієнтована – дає змогу цілісно сприймати інформацію в процесі вивчення фахових дисциплін, яка сприятиме оптимізації та інтенсифікації професійної підготовки майбутніх учителів-словесників;

- пізнавальна – стимулює пізнавальні процеси, креативну та інтелектуальну діяльність, спрямовану на здобуття освіти.

Важливою складовою частиною моделі є рівні міждисциплінарної інтеграції. У педагогічному процесі Ю. Тюнников виокремлює три рівні інтеграції, а саме:

1) низький – рівень модернізації. Зміни у вихідному змісті навчальної дисципліни і навчально-виховному процесі мають частковий характер, оскільки основні елементи не змінюються, спостерігається слабкий зв'язок між компонентами; можливою є заміна будь-якого елементу з новим змістом, водночас структура змісту зберігає свої початкові ознаки (характеристики);

2) середній – рівень комплексування. У змісті проявляються різнобічні взаємозв'язки, інтегровані елементи, основні зміни на цьому рівні характеризуються як формування «структури в структурі»;

3) високий – синтез цілісного новоутворення. Для цього рівня характерна докорінна перебудова змісту дисципліни і синтез принципово нового дидактичного змісту. У процесі інтеграції відбувається «переспеціалізація» елементів груп, їх синтез, а характерною особливістю структури змісту є концентрація інтегрованих елементів у логічні зв'язки, що забезпечує перетворення всього змісту [10].

Рівні педагогічної інтеграції досліджує І. Пастирська, яка зазначає, що інтеграція здійснюється на трьох рівнях, основою яких є зіставлення змістового і процесуального елементів інтеграції [8, с. 14]. Перший – найвищий – рівень цілісності, результатом якого є формування нової навчальної дисципліни, що характеризується інтегрованістю та має власний предмет вивчення. Основним інтегровальним фактором на цьому рівні є комплексні (перехідні) науки, а педагогічна інтеграція є перехідним типом інтеграції загальної і професійної освіти.

Другим рівнем інтеграції змісту освіти є рівень дидактичного синтезу. Інтеграція навчальних дисциплін на цьому рівні здійснюється систематично на базі однієї з них. Водночас кожна дисципліна, що бере участь у цій взаємодії, зберігає свій статус та концептуальні основи. Дидактичний синтез характеризує не лише змістову інтеграцію навчальних дисциплін, а й визначає процесуальний синтез, що передбачає інтеграцію форм навчальних занять загальноосвітніх дисциплін.

Унаслідок цього обов'язковою є певна інтеграція методів і засобів навчання як структурних компонентів навчально-виховного процесу. Позитивними моментами цієї міжциклової взаємодії є ущільнення і концентрація навчального матеріалу, що забезпечує економію часу, посилення мотивації та уникнення перевантаження студентів.

Найнижчим рівнем інтеграції загальноосвітніх і професійних дисциплін є рівень міжпредметних зв'язків, характерною ознакою якого є асиміляція інструментарію (технічного і теоретичного). У межах такої інтеграції навчальна і базова дисципліни зберігають суверенітет в навчальному процесі. Її метою є актуалізація знань студентів, їх узагальнення та систематизація.

Спираючись на ці дослідження, можемо визначити рівні інтеграції під час засвоєння теоретико-літературних понять у шкільному курсі літератури.

1. Епізодична, чи локальна інтеграція на рівні окремих понять, визначень, структурних елементів. Наприклад, української і зарубіжної літератур, української літератури

й історії, української літератури й музичного мистецтва, української літератури й образотворчого мистецтва. Іншим проявом цього виду інтеграції є технологічна – поєднання методів, прийомів, жанрів різних видів мистецтва на рівні зображально-виражальних засобів.

2. Блокова, чи інтеграція середнього рівня, яка відбувається на рівні взаємопроникнення з декількох різних наукових галузей тем, ідей, методів, теорій. Вона може бути або тематична (наприклад, тема моря у літературі, музиці, живописі), або в контексті художніх систем (імпресіонізм у музиці, живописі, літературі; постмодернізм у літературі, живописі, кінематографі).

3. Комплексна, чи широкомасштабна інтеграція, яка відбувається на філософсько-світоглядному, культурологічному рівнях, на основі творчого обміну інформацією з різних галузей (природничих дисциплін, історії, мовознавства, фольклористики, етнології, філософії, культурології).

Отже, в результаті дослідження можемо визначити такі особливості застосування міждисциплінарної інтеграції в професійній підготовці української літератури до роботи з теоретико-літературними поняттями:

– послідовність і наступність засвоєної інформації з теорії літератури;

– актуалізація наявних знань, їх корегування відповідно до вимог шкільної програми з української літератури, активний розвиток асоціативних зв'язків у взаємозв'язку з образною (емоційною) сферою особистості;

– поступове зміцнення й поглиблення міжпредметних зв'язків з акцентом на світоглядному, психологічному, культурологічному аспектах;

– активізація всіх видів діяльності студентів-філологів, акцент на проблемному й розвивальному навчанні;

– комплексне поєднання методів контролю, самоконтролю, діагностики як під час аудиторних занять у процесі вивчення літерознавчих понять, так і під час виконання самостійної роботи і науково-дослідних завдань.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Отже, на сучасному етапі розвитку міждисциплінарна інтеграція має стати каталізатором освітнього процесу у вищій школі, забезпечить комплексну підготовку майбутніх учителів української літератури.

Міжпредметна інтеграція в професійній підготовці майбутніх учителів української літератури охоплює широке коло питань: від здобуття теоретичних знань і формування практичних умінь і навичок застосування теоретико-літературних понять до формування особистісного і професійного світогляду.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у більш детальному обґрунтуванні окремих рівнів міждисциплінарної інтеграції, розробленні навчально-методичного забезпечення для використання в навчальному процесі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века : подходы и практические меры : Всемирная конференция ЮНЕСКО // *Alma mater*. – 1993. – №3. – С. 29–36.
2. Гончаренко С.У. Теоретичні основи дидактичної інтеграції / С.У. Гончаренко, І.М. Козловська // *Педагогіка і психологія*. – 1997. – № 2. – С. 9–18.
3. Джулик О. Реалізація нових підходів до професійної освіти шляхом побудови інтегрованих спецкурсів / О. Джулик // *Педагогіка і психологія професійної освіти*. – Львів, 1997. – № 3. – С. 78–82.
4. Джумирко В.М. Міждисциплінарна інтеграція в навчанні / В.М. Джумирко // *Освіта. Технікуми, коледжі*. – 2011. – № 2(29). – С. 19–21.
5. Зязюн І.А. Філософія педагогічної наукової методології / І.А. Зязюн // *Професійна освіта: педагогіка і психологія*. – 2007. – № 9. – С. 49–69.
6. Козловська І.М. Теоретичні і методичні основи викладання загальнотехнічних і спеціальних дисциплін: інтегративний підхід : монографія / І.М. Козловська. – Л. : Євросвіт, 2003. – 248 с.
7. Моргун В.Ф. Інтеграція та диференціація освіти : особистісний та технологічний аспекти / В.Ф. Моргун // *Постметодика*. – 2006. – № 4. – С. 9–10.
8. Пастирська І.Я. Інтеграція змісту предметів природничого і гуманітарного циклів як загальнопедагогічна проблема (кінець ХХ–початок ХХІ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / І.Я. Пастирська. – Ужгород, 2012. – 20 с.
9. Професійна педагогічна освіта : інноваційні технології та методики : монографія / [за ред. О.А. Дубасенюк]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 504 с.
10. Тюнников Ю.С. Существенные признаки и паспортные характеристики интегративного процесса / Ю.С. Тюнников // *Интеграционные процессы в педагогической теории и практике*. – 2001. – Вып. 2. – С. 19–22.
11. Энциклопедия профессионального образования / [под ред. С.Я. Батышева]. – В 3-х томах. – Т. 3. – М. : «АЛО», 1999. – 488 с.